

**STATUTUL DEȚINUTULUI PRIN PRISMA PRINCIPIULUI
UNIVERSALITĂȚII
THE DETAINEE'S STATUS THROUGH THE PRISM
OF THE PRINCIPLE OF UNIVERSALITY.**

**ALEXANDRU ARSENI,
dr. hab., prof.
OLESEA PANCHIV,
Universitatea de Stat din Moldova**

Abstract

According to the legal provisions contained in international and national normative acts, the fundamental human rights and freedoms are guaranteed to everyone in a fair, impartial and non-discriminatory way. However, there are certain categories of people who have their rights and dignity badly affected, for instance, the detainees. The present article aims to analyze the situation in the penitentiary system of the Republic of Moldova emphasizing the main issues related to the conditions of detention and treatment of the individuals held in prisons and police temporary detention isolators, such as physical ill-treatment, poor state of hygiene and health-care services, overcrowding etc. The allegations received from the detainees represent the primary source which reports a set of serious violations and deviations from the respect for fundamental human rights. The competent authorities of the state, as well as the civil society must be directly involved in solving the identified problems in order to transpose the provisions of the legal framework into life and build an eminently democratic state based on the rule of law and the guarantee of fundamental human rights.

Keywords: *rights, dignity, detainees, prisons, ill-treatment, law, violations.*

După aderarea la Declarația Universală a Drepturilor Omului și ratificarea Pactelor din 1966 (Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice, Pactul Internațional privind Drepturile Economice, Sociale și Culturale), Republica Moldova și-a ajustat consecvent legislația internă la normele internaționale. Însăși Constituția Republicii Moldova cuprinde atât principiile fundamentale ale realizării drepturilor și libertăților cetățenești, cât și întreg spectrul drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. Acestea și-au găsit reglementarea detaliată într-un șir de legi, precum și strategii guvernamentale chemate să asigure mecanisme reale de garantare a drepturilor și libertăților fundamentale. Cadrul legal și instituțional este unul complex, însă practica denotă existența unor abateri de la respectarea drepturilor omului într-un mod just, imparțial și nediscriminatoriu.

Articolul 15 din Constituția Republicii Moldova consacră principiul universalității drepturilor, libertăților și îndatoririlor fundamentale, stipulând că: "Cetățenii beneficiază de drepturile și libertățile consacrate prin Constituție și

prin alte legi și au obligațiile prevăzute de acestea”, fapt ce implică recunoașterea demnității tuturor membrilor familiei umane și a drepturilor lor egale și inalienabile. Dar oare persoana aflată în detenție își pierde statutul de ființă umană? Privarea de libertate poate servi drept temei juridic pentru lipsirea individului de drepturile sale fundamentale sau limitarea demnității acestuia? Nu.

În această ordine de idei, evidențiem faptul că protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale persoanelor aflate în detenție este reglementată de o paletă largă de acte normative internaționale, regionale și naționale. La nivelul principalelor instrumente internaționale în acest domeniu, menționăm: Ansamblul de reguli minime pentru tratamentul deținuților, Convenția Organizației Națiunilor Unite împotriva torturii și altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante, Ansamblul de principii pentru protejarea tuturor persoanelor supuse unei forme oarecare de detenție sau încarcerare, Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice, precum și seria de Recomandări ale Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei cu privire la educația în penitenciare, controlul asupra maladiilor transmisibile, ocrotirea sănătății, protecția împotriva abuzului, supraaglomerarea închisorilor, precum și alte probleme care afectează persoanele deținute. Toate reglementările internaționale vizate anterior proclamă univoc tratamentul uman și respectarea demnității persoanelor deținute.

Cât privește dreptul intern al Republicii Moldova, principalele acte normative care vizează problema respectării drepturilor omului în instituțiile penitenciare sunt: Legea cu privire la sistemul penitenciar, care stabilește tranșant că activitatea acestuia este desfășurată în baza principiilor legalității, umanismului, democratismului și respectării drepturilor omului; Codul de executare al Republicii Moldova, care face referință la următoarele aspecte: condițiile materiale, asistența medicală, munca, instruirea profesională a condamnaților etc.; Legea privind controlul civil asupra respectării drepturilor omului în instituțiile care asigură detenția persoanelor, care prevede monitorizarea condițiilor de detenție și tratamentul aplicat deținuților; etc. Aceste acte normative se caracterizează printr-o extindere a drepturilor și garanțiilor persoanelor condamnate, fiind corelate cu standardele internaționale, apropiindu-se de concepția conform căreia închisoarea nu are ca finalitate izolarea individului, ci reeducarea și reintegrarea acestuia în societate.

Protecția persoanei împotriva torturii și pedepselor sau tratamentelor crude, inumane ori degradante este consfințită în art. 3 din Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale. Același principiu a fost preluat și dezvoltat în art. 24 din Constituția Republicii Moldova, care garantează dreptul la viață și la integritate fizică și psihică, interzice tortura și pedepsele sau tratamentele crude, inumane ori degradante. Interdicția este categorică și se extinde asupra tuturor persoanelor.

Dreptul la viață este considerat ca fiind dreptul uman suprem, pentru că fără respectarea efectivă a acestui drept restul drepturilor și libertăților omului

ar fi lipsite de orice sens. Dreptul la viață este un drept intangibil, de la care nu se admite nici o derogare. Astfel, nu este accidental faptul că dreptul la viață este proclamat în primele articole ale actelor internaționale de primă importanță în domeniul drepturilor și libertăților fundamentale ale omului: Declarația Universală a Drepturilor Omului (art. 3), Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice (art. 6, alin(1)), Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale (art. 2).

În pofida importanței reglementărilor constituționale enunțate, precum și a principiilor consacrate în actele internaționale, suntem nevoiți să constatăm faptul că în cadrul instituțiilor responsabile de detenția persoanelor condamnate sunt admise încălcări grave a drepturilor fundamentale ale omului, multe dintre ele fiind constatate tocmai de Curtea Europeană a Drepturilor Omului. Cu regret, Republica Moldova se află printre primele țări după numărul cererilor la CEDO, cu circa 1000 de cereri anual. Până la data de 31 decembrie 2017, CEDO a pronunțat 354 de hotărâri, iar în 317 dintre ele a fost constatată cel puțin o violare a Convenției de către Republica Moldova, pentru acestea fiind achitate prejudicii în sumă de peste 14 milioane de Euro, informează sursele mass-media. Majoritatea violărilor constatate în privința Republicii Moldova sunt pentru încălcarea dreptului la un proces echitabil, protecția proprietății, tratamentul inuman și degradant, dreptul la libertate și siguranță. În 2018, Republica Moldova s-a “învrednicit” de 33 de condamnări la CEDO, în urma cărora statul trebuie să achite puțin peste 200 de mii de Euro. Majoritatea violărilor constatate vizează următoarele încălcări: dreptul la libertate și la siguranță, interzicerea torturii și a tratamentului inuman, degradant, dreptul la un remediu efectiv, dreptul la un proces echitabil, protecția proprietății.

Potrivit datelor oficiale prezentate de către Avocatul Poporului, în custodia sistemului penitenciar se află aproximativ 8000 de persoane. Doar 3 din cele 17 instituții penitenciare au fost renovate și corespund standardelor minime de detenție (Penitenciarul nr.7 – Rusca, Penitenciarul nr.10 – Goian și Penitenciarul nr. 1 – Taraclia). În condițiile unei tendințe constante de creștere a numărului de deținuți în penitenciare în raport cu capacitatea actuală de cazare a sistemului penitenciar de aproximativ 5500 locuri, se înregistrează o suprapopulare de peste 40% a spațiilor de detenție. În special, se atestă că infrastructura este învechită, nefiind adaptată la sistemul de celule și nu permite separarea condamnaților în sectoare mai mici, fapt ce duce la perpetuarea violenței.

Din cele 230 de cereri înregistrate la Oficiul Avocatului Poporului pe parcursul anului 2016, în acest domeniu, atragem atenția asupra dinamicii de creștere a cererilor parvenite din locurile de detenție (190 de cereri în anul 2014 și 195 de cereri în 2015), cel mai frecvent (în 203 cereri) sunt semnalate condițiile precare de detenție din penitenciare. În 20 cereri a fost invocată aplicarea relelor tratamente, iar în altele 7 au fost expuse diverse probleme ce țin de respectarea procedurii la reținere sau arestare.

Cele mai frecvente probleme invocate de deținuți la capitolul *condiții de detenție* se referă la: supraaglomerare, în special, în Penitenciarul nr.13 din Chișinău, celulele din demisol - foarte reci, lumină insuficientă, umiditate, condițiile sanitaro-igienice precare, sistemul de canalizare și sistemul de ventilare nefuncționabile, asigurarea insuficientă cu lenjerie de pat, plapumă și cu obiecte de primă necesitate, măsuri insuficiente de deratizare și dezinfectare.

Un alt set de probleme cu care se confruntă sistemul penitenciar sunt capacitățile reduse de acordare a asistenței medicale, de asigurare cu inventarul necesar pentru prepararea și servirea hranei, dar și lipsa posibilității de a desfășura în deplină măsură activități prosociale cu scop de motivare către schimbare a persoanelor private de libertate.

Printre problemele sesizate din cererile deținuților se enumeră și cele ce țin de condițiile neadecvate din transportul care asigură escortarea deținuților, precum și relațiile ostile dintre deținuți și administrația penitenciarului. Intimidarea și maltratarea deținuților este un fenomen aspru criticat ani la rând de către Comitetul European pentru Prevenirea Torturii (CPT).

Potrivit Normelor Comitetului European pentru Prevenirea Torturii, înființat în 1987, procedurile eficiente de depunere a plângerilor, care reprezintă garanții fundamentale împotriva relelor tratamente. Deținuții trebuie să dispună de mijloace de recurs atât în interiorul, cât și în exteriorul închisorii, incluzându-se posibilitatea de a avea acces confidențial la o autoritate competentă în acest sens.

Mai multe cereri la acest capitol au parvenit în anul de referință de la persoane private de libertate, care invocă nerespectarea procedurii de examinare a cererilor adresate administrației penitenciarului. Aceștia acuză că deseori nu primesc răspunsuri la plângerile sale, se invocă procedura defectuoasă de expediere a corespondenței prin intermediul Poștei Moldovei. Astfel este încălcat dreptul de petiționare al deținuților.

Situația în izolatoarele de detenție provizorie rămâne în continuare alarmantă. Majoritatea încăperilor din izolatoarele de detenție provizorie sunt situate în subsolurile edificiilor inspectoratelor de poliție, de aceea, acestea nu sunt în măsură să ofere condiții de detenție adecvate. Avocatul Poporului constată că în unele instituții condițiile rămân a fi inumane și degradante. De exemplu, în cadrul vizitei efectuate la Izolatorul de detenție preventivă din Orhei s-a stabilit că registrul de evidență a persoanelor deținute este incomplet (nu se indică ora de plasare și ora de ieșire din izolator a deținutului). Cele 3 celule funcționale (celelalte sunt sigilate) nu corespund normelor naționale și internaționale de detenție a persoanelor. S-a constatat că persoanele sunt deținute în următoarele condiții: saltele vechi, într-o stare deplorabilă, perne și lenjeria pentru paturi lipsește, chiuvete ruginite, robinete deteriorate, nefuncționale, prin urmare lipsind accesul direct al persoanelor plasate la apa potabilă, iluminare insuficientă, miros de mucegai, condiții igienico-sanitare precare.

Ținând cont de problemele existente, Administrația Națională a Penitenciarelor a elaborat o Strategie de dezvoltare a sistemului penitenciar pentru anii 2016-2020, prin care se intenționează soluționarea problemelor actuale ale sistemului penitenciar și diminuarea efectelor acestora asupra deținuților. În această ordine de idei, identificând aceste încălcări grave, Departamentul Instituțiilor Penitenciare și-a propus în Strategia menționată următoarele obiective generale:

1. Sporirea eficienței în administrarea sistemului penitenciar;
2. Organizarea eficientă a managementului resurselor umane ale sistemului penitenciar;
3. Modernizarea infrastructurii sistemului penitenciar pentru îmbunătățirea condițiilor de detenție;
4. Instituirea sistemului progresiv de executare a pedepsei;
5. Garantarea siguranței sistemului de detenție;
6. Dezvoltarea serviciilor medicale de calitate pentru persoanele private de libertate, echivalente cu cele prestate în sistemul public de sănătate.

O problemă centrală pe care o abordează prezenta Strategie este: eficiența scăzută a sistemului penitenciar în realizarea scopului pedepsei – reintegrarea socială a persoanei condamnate și prevenirea săvârșirii de noi infracțiuni. Conform indicatorului internațional, Moldova are un scor de 0,28 din maxim 1 pentru eficiența serviciilor corecționale în reducerea comportamentului criminal.

Este preconizat ca programele de educație și intervenție psihosocială, de alfabetizare, de școlarizare și calificare profesională vor fi asigurate pentru minim 85% din deținuți, iar cazurile de îmbolnăvire să scadă cu minim 30%.

Regretabil este însă faptul că existența unor reglementări pertinente care vin să asigure un tratament uman deținuților și să garanteze respectarea demnității acestora rămâne a fi mai mult formală. Consolidarea în timp a acestora ar trebui să producă efecte de ameliorare vizibilă și nu viceversa. Cazul lui A. Brăguță, care a decedat în izolatorul de detenție provizorie ca urmare a violenței aplicate de colegii de celulă, demonstrează că respectarea drepturilor fundamentale ale persoanelor deținute este, puțin spus, deficitară.

Mai recent, la 5 septembrie 2018, CEDO a pronunțat o nouă hotărâre împotriva Republicii Moldova în cauza Miron (Alexandru) c. Moldovei, fiind constatată încălcarea Articolului 3 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului (condiții inadecvate de detenție în Penitenciarul nr. 13), Articolului 5 alin.1 (detenția ilegală) și Articolului 13 (lipsa unui remediu efectiv). Totodată, Curtea a acordat reclamantului suma de 10.000 Euro cu titlu de prejudiciu moral și 1000 Euro cu titlu de costuri și cheltuieli.

Așadar, cadrul normativ ce reglementează domeniul protecției drepturilor fundamentale ale persoanelor deținute este unul complex. Însă existența de jure a acestora, fără mecanisme reale pentru a le garanta un caracter funcțional, echivalează cu ineficiența lor, or “Cuvintele care nu sunt urmate de fapte nu valorează nimic” (Esop). Soluționarea încălcărilor

înregistrate este posibilă prin activitatea corespunzătoare a instituțiilor special abilitate pentru supravegherea domeniului vizat, precum și prin abordarea cât mai frecventă a problemelor existente de către societatea civilă, prin implicarea în diferite activități, platforme de discuții, conferințe menite să constate, să explice și să informeze publicul referitor la starea de fapt a lucrurilor.

Astfel, pentru afirmarea statutului său de stat democratic, de drept, în contextul integrării europene, Republica Moldova este responsabilă nu doar de ajustarea legislației la standardele europene, dar și de armonizarea practicii cu prevederile formale ratificate. Bunăstarea cetățenilor săi este direct proporțională cu gradul de asigurare și garantare a drepturilor și libertăților fundamentale, fapt ce impune responsabilizarea statului prin respectarea de facto a acestui angajament în mod just și echitabil, ci nu prin irosirea milioanei pentru a compensa prejudiciile în urma condamnărilor pronunțate de CEDO.

REFERINȚE BIBLIOGRAFIE

1. Arseni Alexandru, Olteanu Constantin, Egalitatea și universalitatea drepturilor fundamentale ale omului – principii edificatoare ale statului de drept și democratic, Chișinău, CEP USM, 2014.

Acte normative naționale:

1. Constituția Republicii Moldova adoptată la 29.07.1994, publicată la 12.08.1994 în Monitorul Oficial Nr. 1.
2. Codul de executare al Republicii Moldova adoptat la 24.12.2004, publicat la 03.03.2005 în Monitorul Oficial Nr. 34 – 35, art. nr. 112.
3. Legea cu privire la sistemul penitenciar adoptată la 17.12.1996, publicată la 10.10.2008 în Monitorul Oficial Nr. 183 – 185, art. nr. 654.
4. Legea privind controlul civil asupra respectării drepturilor omului în instituțiile care asigură detenția persoanelor adoptată la 13.11.2008, publicată la 19.12.2008 în Monitorul Oficial Nr. 226 – 229, art. nr. 826.

Acte normative internaționale:

1. Ansamblul de principii pentru protejarea tuturor persoanelor supuse unei forme oarecare de detenție sau încarcerare adoptat de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite la 09.12.1988.
2. Ansamblul de reguli minime pentru tratamentul deținuților adoptat de Congresul Națiunilor Unite la 31.07.1957.
3. Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale adoptată de Consiliul Europei la 04.11.1950.
4. Convenția Organizației Națiunilor Unite împotriva torturii și altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante adoptată de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite la 10.12.1984.
5. Declarația Universală a Drepturilor Omului adoptată de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite la 10.12.1948.

6. Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice adoptat de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite la 16.12.1966.
7. Pactul Internațional privind Drepturile Economice, Sociale și Culturale, adoptat de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite la 16.12.1966.

Resurse Web:

1. Moldova la CtEDO 2017: 2 cereri la 10000 de locuitori, 2018.
Disponibil: <https://www.lhr.md/ro/2018/01/moldova-la-ctedo-2017-2-cereri-la-10-000-de-locuitori/>.
2. Strategie de dezvoltare a sistemului penitenciar pentru anii 2016-2020.
Disponibil: http://www.justice.gov.md/public/files/noutati/Strategia_de_dezvoltare_a_sistemului_penitenciar_2016-2020.pdf.
3. 50 % din cererile înregistrate la Oficiul Avocatului Poporului sunt de la deținuți, 2017.
Disponibil: <https://www.timpul.md/timpulmd/articol/50-din-cererile-inregistrate-la-oficiul-avocatului-poporului-sunt-de-la-deinui--111393.html>